

GÖNEN-MANYAS ÇERKESLERİNİN SÜRGÜNÜ

İzzet Aydemir

Mondros Mütarekesinin imzalandığı tarihlerde Marmara bölgesi son derecede karışıktır. Çok sayıda etnik gurubun birlikte yaşadığı yöre; kışkırtmalara, isyanlara ve her türlü anarşiye elverişlidir. Bir taraftan İngilizlerin, diğer taraftan da Milli Mücadele yanlılarına karşı tavır alan İstanbul Hükümetlerinin neden olduğu bir kargaşa vardır. İttihat ve Terakkicilere karşı bir tavır içindeki Hürriyet ve İtilaf Partisi yanlılarının da etkin oldukları bu kargaşada Çerkeslerin zarar görmemesi için İstanbul'dan Binbaşı Çerkes Sıtkı Getsev ve Mustafa Butbay nasihat heyeti olarak gönderilmişse de istenilen sonucu alamamışlardır. İşte böyle bir ortamda Ege'de temeli atılan Kuva-i Milliye çalışmalarına, Çerkes Ethem Beyin çağırışına uyup da en önce koşanlar yöre Çerkesleridirler. Bu hususu Yunan tarihçileri de açıkça yazmaktadırlar.

Yunanlıların ilerlemesini durdurduğu gibi Anadolu'yu bir yangın gibi saran isyanların bir bir Ethem Bey tarafından bastırılmasını takiben düzenli ordu kuruluşuna geçildiğinde yaşanan krizler sonucu iradesi dışında da olsa Ethem Bey'in geçiş protokolü ile Yunanlılara teslim oluştundan sonra serbest bırakılan adamları genellikle yöredeki köylere geri dönmüşlerdir. O ana kadar büyük fedakarlıklar gösteren ve düşmanın karşısına ilk dikilen yöre Çerkeslerinin aleyhinde bir hava hakim olmaya başlamıştır. Henüz yayınlanmamış olan Ahmet Haratoka'nın anılarında da yer aldığı üzere açıktan olmasa da Ankara'dan talimat verilmiş görüntüsü içerisinde Çerkeslere karşı bir sindirme politikası uygulanmaktadır.

Kara Hasan ve Arnavut Çetelerinin terörü, Ahmet Anzavur'un bu mntıkada İs-

tanbul Hükümeti lehine çalışmalara ve isyanlara başlamış olması, kimi parayla kandırılarak kimi de hatır zoru Anzavur'a uyan bir kısım Çerkesin ve Ethem yanlılarının ekseriyetini oluşturduğu, adamı olanların listelerden çıkartıldığı, sahipsiz ve savunmasız bir çok Çerkesin listeye konulduğu, sağlıklı olarak düzenlenmediğinde araştırmacıların mutabık bulunduğu 150'likler listesine 1924 yılında genellikle yöre insanları ve daha çok da Çerkesler alınarak mükerreren cezalandırılmışlardır.

Lozan Antlaşmasına göre af dışı bırakılan 150'likler listesine alınan Çerkesler için dikkate alınan gerekçelerin aynalarına ilaveten özellikle Bulgar göçmenleri başta olmak üzere ekonomik ve sosyal yaşam düzeyi Çerkeslerden geri olan diğer etnik kökenli köylülerin tahrikiyle ve tarihte örneği az görülen bir uygulamayla, 150'likler listesinin düzenlenmesinden bir yıl önce yöredeki 14 Çerkes köyündeki tüm insanlar suçlu-suçsuz, çoluk-çocuk, yaşlı-geç ayırımı yapılmadan cebren sürgüne gönderilmişlerdir. Üstelik Başbakan Rauf Bey ve bir çok Çerkes kökenli Paşanın varlığına rağmen. Çerkesler adeta oyuna getirilmiş ve bazıları için ikinci, bazıları için de üçüncü kez sürgün başlatılmıştır.

Savaştan galip çıkan Cumhuriyet Türkiye'sinin milliyetçi kadrolarından bazılarının; Gönen, Manyas ve Bandırma'da yerleşik Çerkesleri; Afyon, Sivas, Tokat, Urfa, Muş, Bitlis, Konya ve Malatya taraflarına dağıtarak açıktan söylenmese bile onları asimile etmeyi amaçladıklarında bir mutabakat vardır. Sürgün uygulamalarının ilki 18 Aralık 1922 tarihinde Gönen'in Mürüvvetler (Çizemuğ habile) köyüne tatbik edilmiştir. Topluca sürülen bu köyle

ilgili etkin bir tepkinin olmadığı görülünce de diğer 14 Çerkes köyünün sürgün kararnamesi 2 Mayıs 1923 tarihinde uygulamaya konulmuştur. Her ailenin ancak bir kağıt arabasının götürebileceği kadar eşyasını alabileceği sınırlamasıyla başlatılan sürgünde, Çerkesler mallarını yok fiyatına elden çıkarmak zorunda bırakılmışlardır. Jandarmalar tarafından kuşatılan köylere giriş-çıkışlar yasaklanmış, belirli alıcıların insafına bırakılan satışlarda; normal fiyatı 200 lira olan bir çift öküz en çok 30 liradan, koyunun çifti 7-8 liradan, en kaliteli atlar 20-25 liradan elden çıkarılmıştır.

GÖNEN'E BAĞLI KÖYLER VE SÜRGÜN TARİHLERİ

- 1- Üçpınar köyü 28 Mayıs 1923 Pazartesi
- 2- Muratlar köyü 5 Haziran 1923 Salı
- 3- Armutlu (Sızıköy) 9 Haziran 1923 C.tesi
- 4- Dereköy (Keçidere) 13 Haziran 1923 Çarşamba
- 5- Çınarlı (Keçeler) 17 Haziran 1923 C.tesi

Not: Gönen'in Çerkes köylerinden Karalar-çiftliği, Bayramıç, Hacı Menteş ve Ayvalıdere köyleri de tüm malları sattırılmış ve göçe hazır vaziyette uzun süre bekletilmişlerdir.

MANYAS'A BAĞLI KÖYLER VE SÜRGÜN TARİHLERİ

- 1- Boğazpınar (Mürüvvetler) Aralık 1922- Ocak 1923 arası
- 2- Kızılkilise (Kızılköy) 7 Haziran 1923
- 3- Yeniköy 7 Haziran 1923
- 4- Dümbe (Tepecik) 7 Haziran 1923
- 5- Ilıca (Ilıcaboğaz) 11 Haziran 1923 (Şimdi Susurluk'a bağlı)
- 6- Karaçalılık 13 Haziran 1923
- 7- Bolağaç 13 Haziran 1923
- 8- Değirmenboğazı 21 Haziran 1923
- 9- Haciosman 21 Haziran 1923

Not: Manyas İlçesine bağlı Işıklar, Hacıyakup, Süleymanlı, Durak, Çakırca, Elkesen, Çavuşköyü, Kızık, Kulak, Eski-manyas, Tatarköyü, Haydar, Esen, Ergili, Salur, Hamamlı, Muradiye, Geyikler köyleri de mallarını hiç fiyatına satmış olup hazır bekletilmişlerdir.

SÜRGÜNE TEPKİ

14 Çerkes köyünün sürgünü olayına karşı, kitle hareketi olarak sayılabilecek bir tepki olmamıştır. Nitekim Mürüvvetler köyünün göçürülmesi sırasında bir karşı tepkinin olup olmayacağı adeta gözlemlenmiş, tepki olmayınca da diğer köylerin göçürülmesi kararnamesi yayınlanmıştır.

Buna karşın değerli bir düşünür, yazar ve Kafkas milliyetçisi olan MEHMET FETGEREY ŞOENU, peş peşe kaleme alıp Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunduğu iki önemli yazı ile ferdi tepkisini ortaya koymuştur.

-Çerkes Sorunu Hakkında Türk Kamuoyu ve T.B.M.Meclisi'ne Sunu 1. (18 Ağustos 1923 tarihli ve 16 sahifeden ibarettir.)

-Çerkes Sorunu Hakkında Türk Kamuoyu ve T.B.M.M'ne Sunu 2 (15 Kasım 1923 tarihli ve 20 sahifeden ibarettir.)

Çerkeslerin bu ülke için yaptıkları, Türk topraklarında Çerkes Devleti kurmak gibi bir amaçlarının olmadığı, Çerkeslerin özellikleri, Sürgün sırasında yaşanan ızdıraplar ve kayıplar, Meclisin ne yapması lazım geldiği gibi oldukça geniş ve okunması, bilinmesi gereken bu sunular sonucu yaşam boyu bir daha yayın yapmamak gibi bir cezaya çarptırıldıysa da F.Şoenu amacına ulaşmıştır. Çerkes aydınlarının (Rauf Orbay, Hunca Ali Sait Paşa ve diğerleri) gayretleri de eklenince sürgün olayı durdurulmuş ve bir yıl sonra per perişan ve ellerinde bir şeyleri kalmamış durumda 14 köyün sakinleri önemli zayıatlarla (Sadece Üçpınar köyü yollarda 45 zayıat vermiştir) köylerine geri dönmüşlerdir. Ancak bu sefer de başka aksiliklerle karşılaşmışlardır:

-Haciosman köyü örneğinde olduğu gibi köylerine Bulgar göçmenleri yerleşmiş oldukları için onları evlerinden çıkartmakta sıkıntılar çekilmiş ve evleri, bağ-bahçeleri talan edilmiş bir manzarayla karşılaşmışlardır. Köy halkı toplu olarak dönemeyince bir komşu köyde toplanıp sayıları çoğalınca kendi köylerine geri gitmişlerdir.

-Dereköy örneğinde olduğu gibi geri dönenler uzunca bir süre kendi muhtarlarını dahi seçememişler. Kaymakamlıkça atanan yöneticiler tarafından idare edilmişlerdir. Ayrıca kendi düğünlerini milli oyunları ve mızıkla ile yapamamışlardır. Girişimde bulunanların mızıkaları parça-

lanmış ve “Burası Rusya değil” diyerek düğünleri dağıtılmıştır.

SÜRGÜNDEN ÜÇPINAR VE DEREKÖYÜN ÖYKÜLERİ

Sürgün söylentileri başladıktan kısa süre sonra köy Jandarmalar tarafından kuşatılır ve tüm çevre köyleri ile irtibatları kesilir, acele toparlanmaları talimatı verilir. Gecedan götürebilecekleri eşyalarını tamamlayan köylüler eşyalarını arabalarına veya hayvanlara yüklerler. Sabahın erken saatinde hayvanlar ve insanlar karışık bir şekilde konvoyla köyden çıkarlar ve Edincek’e kadar gidilir. Burada verilen molada erkekler, çocuklar ve kadınlar ayrı ayrı öbekler halinde toplandıktan sonra tümüne diz çöktürülür ve uzun süre bekletilir. Mola sırasında, tuvalet ihtiyaçlarının görülmesi bile Jandarma gözetiminde olabilmektedir.

Bir süre sonra gelen bir habercinin ilgilerle görüşmesini takiben konvoy tekrar yola koyulur ve Bandırma’ya kadar gidilir. Burada insanlar ve hayvanlar karışık bir vaziyette vagonlara doldurulup Balıkesir üzerinden Afyon’a ulaşırlar.

Afyon’da üç ay kalınır ve sonuçta tüm hayvanların satılması talimatlanır ve gereği yapılır. Oradan başlayan yolculuk önce Ulukışla’da iki ay mola verilecek şekilde kesilir ve nihayet bir kısmı BOR’da bırakılır, geri kalanlar Malatya’ya gönderilirler. Geri dönüş daha iyi koşullarda olmaz. Nitekim Hatko ailesi örneğinde olduğu gibi yaya olarak geri dönenler de olur. Giderken de gelirken de bir hayli insan ölür ve onlar da öldükleri yerlere gömülürler.

Dereköylülerin sürgünü sırasında da ancak bir kağının alabileceği eşya yanlarına alabilecekleri kendilerine tebliğ edilir. Hareket zamanı belli değildir. Jandarma denetimindeki köyde adeta bir bit pazarı kurulmuştur. Mallar yok fiyatına satılır ve nihayet 13 Haziran 1923 tarihinde yolculuk başlar.

Komşu nahiye Sarıköy’e geldiklerinde nahiye halkı yollara çıkıp Çerkeslerle alay etmeye başlarlar. Bunun üzerine Thamateler gençlere talimat verir ve tüm gençler en güzel elbiselerini giyerler ve içleri kan ağlarken Sarıköy mızıkaya çalınıp düğün yapılarak geçilir. Bundan sonra Sarıköy-

lüler “Bu Çerkeslerle başedilmez, ölüme bile düğün yaparak gidiyorlar” demek zorunda kalırlar.

İki gün yolculuktan sonra Bandırma’ya varılır. Burada hayvan nakil vagonlarına doldurularak önce Afyon’a sonra da Kon-ya’ya götürülürler. Birkaç ay burada kalırlar ve nihayet Niğde’ye götürülürler ve burada çok yoksul bir yaşamla bir yıllarını doldururlar. Daha perişan bir halde de yakılmış ve yıkılmış köylerine geri dönerler.

Köyler topluca sürgüne gönderilirken, ayırım yapılmadığı için izinli askerler, Kurtuluş Savaşı şehitlerinin ve gazilerinin eş ve çocukları, asker aileleri gibi çok sayıda insanın itirazları ve hak arama istemleri dinlenilmediği için sonradan durumları anlaşıncaya serbest bırakılmışlarsa da bin bir ızdırabı yaşamak zorunda bırakılırlar ve döndüklerinde de mal varlıkları kalmayan fakir insanlar durumuna düşerler.

Bu gün aynı köylerde yaşayan ve sürgün olayını çocukken yaşamış olan yaşlılar mevcuttur. Ne var ki olayları anlatmaktan ve yazılmasına katkıda bulunmaktan adeta çekinmektedirler. Kendilerine sebebi sorulduğunda verdikleri cevaplar birbirine benzemektedir ve özetle şöyledir: “Sizler şanslı ve rahat nesillersiniz. Yüce Tanrımız bizim çektiklerimizi hiç kimseye yaşatmasın. Jandarma dipçigi nedir bilmeyenlerin bizi anlaması oldukça zordur. Lütfen mazur görün...”

[Bu yazı Sn. İzzet Aydemir’in gönderdiği belge ve yazılardan kısaltılarak hazırlanmıştır.]

